

ORATIO.

PRO LEGE MANILIA.

ANALYSIS.

Habita Anno V. C. 687. Ciceronis 41. in
Rostris, Consulibus M. Æmilio Lepido, &
L. Vulcatio Tullo, Cicerone Prætorè: optimo suc-
cessu, quam orator sperarât.

Quæstio. An. Cn. Pompejus, regio in Asia
bello præficiendus? Genus deliberativum: Status
qualitatis.

PARTES.

In Exordio Orator pop. Rom. in se studium
& favorem conciliat, partim à suo in dicendo con-
silio, quo impulsus huc usque eo loci non dixerit,
& jam dicat, N. 1. partim à populi ipsius in se
meritis, in honoribus tanta voluntate deferendis;
N. 2. partim à Pompeji magnis laudibus N. 3. un-
de rectâ veluti viâ deductus, in narrationem de-
venit, N. 4. in qua, dilucida brevitate, Asiæ statum,
& causæ totius eardinem populo proponit, ita fac-
ciliùs de re tota consulturus.

Partitio subtextitur, quæ confirmationem in
tres partes, belli gerendi necessitatem, magnitu-
dinem, & Imperatoris electionem dissecat. N. 6.

Confirmationis Pars prior, belli qualitatem seu
necessitatem ex honesto & utili sic urget;

Primo;

Primo. Spes gloriæ affulget, abstersâ ignomi-
niâ, & sumptâ ex hoste vindictâ N. 6. 7. (N. 8.
præmunitio ad cavenda offensam interseritur)
ergo populo Rom. gloriæ amanti gerendum est bel-
lum, quæ Conclusio N. 11. illata, ut sit acrior, no-
mini Rom. consulat.

Secundò. Socii in gravi periculo versantur:
cujus periculi causas exaggerat N. 12. opem &
ducem exposcunt N. 13. ergò juvandi N. 14. quæ
illatio iterum è loco comparisonis expolitur.

Tertiò. Vectigalia magno sunt in periculo,
quod bellum & belli rumor asportat, N. 14. & 15.
ergò conservanda, N. 16.

Quartò. Cives Romani & in Asia & Romæ si-
nè auxilio allato bona plurima amittent, ergò id
afferendum, N. 18. Ibidem tacita prolepsis refu-
tata, partem hanc primam universè concludit,
N. 19.

Confirmationis Pars Secunda, (præmissâ, de
Luculli offensione, cautelâ, N. 20. & 21.) causas
efficientes maximi belli, Mithridatem, Tigranem,
& gentes integras adducit: quibus seu appendix,
clades & dimissio exercitûs Rom. accedit; illi pro-
inde omni studio incumbendum, N. 26.

Confirmationis Pars Tertia, Optationem Pom-
pejanis laudibus plenam & aptissimam, sequenti
ratio cinationi præmittit, in qua clarissimè efficit,
Pompejum solum & unum Asiatico bello præfici-
endum. *Propositio*, N. 28. In bono Imperatore
requiritur, scientia bellica, virtutes variæ, autho-
ritas & felicitas.

Assumpt.

Assumptionis pars Prima, Pompejus belli peritissimus, quia miles & dux eximius: quia victoriis clarus: quia in omni genere bellorum versatus: N. 28. Pars Secunda Habet virtutes imperatoris principes; in negotiis laborem, in periculis fortitudinem, in agendo industriam, celeritatem in conficiendo, consilium in providendo, quæ illustrantur à rebus gestis: comparatione aliorum, &c. N. 29. habet item virtutes priorum comites, N. 36. eloquentiam: iterum à loco comparationis, à rebus gestis, à fructu hinc consecuturo illustrat, N. 37. 38. 39. 40. 41. Pars Tertia. Habet authoritatem, quia præclara de illo existimatio & civium Rom. & hostium: illa patet è iudiciis & delatis honoribus: hæc ab hostium facto, qui nominis Pompejani fama & adventus timore territi, qui se ultra eidem dedidère, Legatos ad illum misère, N. 43. &c. Pars Quarta, Pompejus est felix, 47. quia plurima felicissimè gessit: quia eidem cives socii, hostes, imò & venti obedierunt, quia plus reipsa à Diis est consecutus, quàm aliis optare audeant. Hic nota præclaram Oratoris in conclusione inferenda prudentiam, cum enim esset inferendum, ergò & in hoc bello Pompejus erit felix; optatione est usus, quas ejus fortunæ perennem felicitatem Pompejo precatur.

Refutationis Pars Prima, N. 51. non authoritas, sed ratio attendenda; quia, contra ac sentiunt Hortensius & Catulus, quàm maximè uni omnia deferenda sunt, quia id optimè cessit jam aliàs, N. 52. &c. quia virtute fruendum, dum licet, N. 59.

Refutationis pars Secunda , Contrà Catulus existimat , nova quandoque , contra exempla & instituta majorum , inducenda sunt ; quia belli tempore consilia rebus accommodanda , quod fecere majores in Scipione. Marco & ipso Pompejo , quia populus jam sæpius ejusmodi nova constituit cum optimo successu , imò & ipsius Catuli approbatione , & quidem in ipso Pompejo , qualia hic complura Orator recenset , & mirificè expolit , dum præsertim eadem cum aliis imperatoribus comparat , hujus virtutes , maximè Temperantiam , illorum vitiis opponit , Quia denique si authoritas requiritur , necessariò quam populus sequatur , plurimi sunt viri maximæ authoritatis , qui pro Pompejo sentiunt , ut Servilius , Curio , Lentulus . &c.

PERORATIO N. 60. Laudat in primis Manilii in lege ferenda sententiam , ad eandem constanter tuendam hortatur à facili potissimùm . Deinde suum studium Orator eidem pollicetur , quod ut populo eò sit gratius , præclara ad Deos contestatione ostendit , se unico Reipubl. studio ad ea permoveri . Denique omnia populo pollicetur , etiam cum maximo suo periculo conjuncta .

1. **Q**uanquam mihi semper frequens conspectus vester multò jucundissimus , hic autem locus ad agendum amplissimus , ad dicendum ornatissimus est visus . Quirites : tamen hoc aditu laudis , qui semper optimo cuique maximè patuit , non mea voluntas , sed mea vitæ rationes ab incunte aetate suscepta prohibuerant . Nunc , quum antea per aetatem nondum hujus authoritatem loci contingere auderem :

statue-

statueremq; nihil huc nisi perfectum ingenio, elaboratum industria, afferrī oportere: omne meum tempus amicorum temporibus transmittendum putavi. * Ita ^{2.}
 neque hic locus, vacuus unquam ab iis, qui vestram causam defenderent: & meus labor in privatorum periculis caste, integrèque versatus, ex vestro iudicio fructum est amplissimū consequutus. Nam quum propter dilationem comitiū ter Prator primis centuriis cunctis renuntiatus sum, facile intellexi, Quirites, & quid de me iudicaretis, & quid aliis prescriberetis. Nunc quum & auctoritatis in me tantum sit, quantum vos honoribus, mandatum esse voluistis: & ad agendum facultatis tantum, quantum homini vigilantī ex forensi usu propè quotidiana dicendi exercitatio potuit afferre: certè & si quid etiam dicendo consequi possim, iis ostendam potissimum, qui ei quoque rei fructum suo iudicio tribuendum esse censuerunt. * Atque illud imprimis mihi latandum ^{3.} jure esse video, quod in hac insolita mihi, ex hoc loco, ratione dicendi, causa talis oblata est, in qua oratio nemini deesse potest. Dicendum est enim de Cn. Pompeji singulari, eximiæque virtute: hujus autem orationis difficilius est exitum, quàm principium invenire Itaque mihi non tam copia, quàm modus indicendo querendus est. * Atque ut inde oratio mea ^{4.} proficiscatur, unde hac omnis causa ducitur: bellum grave, & periculosum vestris vectigalibus atque sociis, à duobus potentissimis regibus infertur, Mithridate, & Tigraue: quorum alter relictus, alter lacefitus, occasionem sibi ad occupandam Asiam oblatam esse arbitratur. Equitibus Romanis honestissimis viris, afferuntur ex Asia quotidie litera, quorum magna

- res aguntur, in vestris vectigalibus exercendis occupata, qui ad me pro necessitudine, qua mihi est cum illo ordine, causam Reipubl. periculâque rerum
5. suarum detulerunt: * Bithynia: qua nunc vestra provincia est, vicos exustos esse complures: regnum Ariobarzani quod est finitimum vestris vectigalibus, totum esse in hostium potestate: Lucillum magnis rebus gestis, ab eo bello discedere: huic qui succurrerit, non satis esse paratum ad tantum bellum administrandum: unum ab omnibus sociis, & civibus ad id bellum Imperatorem deposci, atque expecti: eundem hunc unum ab hostibus metui, praeterea neminem. * Causa quae sit, videtis: nunc, quid agendum sit, considerate: Primum mihi videtur de genere belli: deinde de magnitudine: tum de Imperatore deligendo esse dicendum. Genus enim est ejusmodi quod maxime vestros animos excitare, atque inflammare debet: in quo agitur popul. Romani gloria, quae vobis à majoribus cura magna in rebus omnibus, tum summa in re militari tradita est: agitur salus sociorum, atque amicorum: pro qua multa majores vestri magna, & gravia bella gesserunt: aguntur certissima popul. Rom. vectigalia, & maxima: quibus amissis, & pacis ornamenta, & subsidia belli frustra requiretis: aguntur bona multorum civium, quibus est à vobis, & ab imperatoribus Reip. consulendum. *
7. Et quoniam semper appetentes gloriae praeter ceteras gentes, atque avidi laudis fuistis, delenda est vobis illa macula, Mithridatico bello superiore suscepta: quae penitus jam insedit, atque inveteravit in popul. Rom. nomine: quod is, qui una die, tota Asia, tot in civitatibus uno nuntio, atque una litterarum significatio-

ne cives Rom. necandos. trucidandosque denotarit, non modo adhuc pœnam nullam suo dignam scelere suscepit, sed ab illo tempore annum jam tertium & vigesimum regnat & ita regnat, ut se non Ponto, neque Cappadocia latebris occultare velit, sed emergere è patrio regno, atque in vestris vectigalibus, hoc est, in Asia luce versari. * Etenim adhuc ita vestri cum illo regno contenderunt Inopp. ut ab illo insignia victoria, non victoriam reportarent, Triumphavit L. Sylla, triumphavit L. Murana de Mithridate, duo fortissimi viri, & summi imperatores: sed ita triumpharunt, ut ille pulsus superatusque regnaret. Veruntamen illis imperatoribus laus est tribuenda, quod egerunt: venia danda, quod reliquerunt; propterea quod ab eo bello Syllam in Italianam Resp., Murenam Sylla revocavit. * Mithridates autem omne reliquum tempus non ad oblivionem veteris belli sed ad comparationem novi contulit: qui posteaquam maximas edificasset, ornassetque classes, exercitusq; permagnos, quibuscunque ex gentibus potuisset, comparasset, Bosphoranis, finitimis suis bellum inferre simulasset: usque in Hispaniam legatos Ecbatanis misit ad eos duces, quibuscum tum bellum gerebamus: ut, quum duobus in locis dissuntissimis, maximèque diversis, uno consilio, ab unis hostium copiis bellum terra, mariq; gereretur, vos ancipiti contentione distracti, de imperio dimicaretis, * Sed tamen alterius partis periculum, Sertoriana, atque Hispaniensis, qua multò plus firmamenti, ac roboris habebat, Cn. Pompeji Divino consilio ac singulari virtute depulsum est: in altera parte itares à L. Lucullo, summo viro, est administrata, ut initia illa gestarum rerum magna, at-

8.

9.

10.

que praclara, non felicitati eius, sed virtuti: hac autem extrema, qua nuper acciderunt, non culpa, sed fortuna tribuenda esse videantur. Sed de Lucullo dicam alio loco, & ita dicam, Quirites, ut neque vera laus ei detracta, oratione nostra, neque falsa afficta esse videantur: * Sed pro vestri imperii dignitate atque gloria (quoniam is est exorsus orationis meae) videte, quem vobis animum suscipiendum putetis. Majores vestri saepe mercatoribus ac naviculatoribus injuriosius tractatis, bella gesserunt, vos tot civium Rom. milibus, uno nuntio, atque uno tempore necatis, quo tandem animo esse debetis? Legati quod erant appellati superbius, Corinthum patres nostri, totius Graeciae lumen extinctum esse voluerunt: vos enim regem inultum esse patiemini, qui legatum popul. Rom. consularem, vinculis, ac verberibus, atque omni supplicio excruciatum necavit? Illi libertatem civium Rom. imminutam non tulerunt: vos vitam ereptam negligitis? jus legationis verbo violatum illi persequuti sunt: vos legatum popul. Rom. omni supplicio interfectum, inultum relinquetis? * Videte, ne, ut illis, pulcherrimum fuit, tantam vobis imperii gloriam relinquere, sic vobis turpissimum sit, illud, quod accepistis, tueri, & conservare non posse. Quid? quod salus sociorum summum in periculum, ac discrimen vocatur? regno expulsus est Ariobarzanes rex, socius populi Rom. atque amicus: imminent duo reges totae Asiae non solum vobis inimicissimi, sed etiam vestris sociis, atque amicis: civitates autem omnes, cuncta Asia, atque Graecia, vestrum auxilium expectare propter periculi magnitudinem coguntur: Imperatores à vobis certum deprecere, quum praesertim vos

alium

alium miseritis, neque audent, neque se id facere
 summo sine periculo posse arbitrantur. * Vident, & 13.
 sentiunt hoc idem, quod & vos, unum virum esse, in
 quo summa sint omnia: & eum prope esse (quo etiam
 carent agris) cuius adventu ipso, atque nomine, ta-
 met si ille ad maritimum bellum venerit, tamen im-
 petus hostium repressos esse intelligant, ac retarda-
 tos. Hi vos, quoniam liberè loqui non licet, tacitò
 rogant, ut se quoque sicut ceterarum provinciarum
 socios, dignos existimetis, quorum salutem tali viro
 commendatis: atque hoc etiam magis, quam ceteros,
 quòd eiusmodi in provinciam homines eum imperio
 mittimus, ut, etiam si ab hoste defendant, tamen ipso-
 rum adventus in urbes sociorum, non multum ab
 hostili expugnatione differat. Hunc audiebant an-
 tea, nunc presentem vident, tanta temperantia, tan-
 ta mansuetudine, tanta humanitate, ut ij beatissimi
 esse videantur, apud quos ille diutissime commora-
 tur, * Quare, si propter socios, nulla ipsi injuria la- 14.
 cessit, majores vestri cum Antiocho, cum Philippo,
 cum Aetolis, cum Pœnis bella gesserunt: quanto vos
 studio convenit, injuriis provocatos, sociorum salu-
 tem unà cum imperii vestri dignitate defendere,
 praesertim cum de vestris maximis vectigalibus aga-
 tur? Nam ceterarum provinciarum vectigalia, Qui-
 rites, tanta sunt, ut iis ad ipsas provincias tutandas
 vix contenti esse possimus: Asia verò tam opima est,
 & fertilis, ut & ubertate agrorum, & varietate fru-
 ctuum, & magnitudine pastionis, & multitudine ea-
 rum rerum, quae exportantur, facile omnibus terris
 antecellat. Itaque haec vobis provincia, Quirites, si
 & belli utilitatem, & pacis dignitatem sustinere vul-

15. *laminatis est defendenda. * Nam ceteris in rebus, cum venit calamitas, tum detrimentum accipitur; at in vectigalibus, non solum adventus mali, sed etiam metus ipse adfert calamitatem. Nam cum hostium copia non longè absint, etiam si irruptio facta nulla sit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deseritur, mercatorum navigatio conquiescit. Ita neque ex portu, neque ex decimis, neque ex scriptura vectigal conservari potest. Quare sæpè totius anni fructus uno rumore periculi, atque uno belli terrore*
16. *amittitur. * Quo tandem animo esse existimatis aut eos, qui vectigalia vobis pensitant, aut eos, qui exercent, atque exigunt, cum duo reges cum maximis copiis propè adsint? cum una excursio equitatus, per brevi tempore totius anni vectigal auferre possit? cum publicani familias maximas, quas in salinis habent, quas in agris, quas in portubus, atque custodiis, magno periculo se habere arbitrentur? Putatisne vos illis rebus frui posse, nisi eos, qui vobis fructuosi sunt, conservaveritis, non solum (ut antea dixi) calamitate, sed etiam calamitatis formidine liberatos? **
17. *Ac ne illud quidem vobis negligendum est quod mihi ego extremum proposueram, quum essem de belli genere dicturus, quod ad multorum bona civium Rom. pertinet: quorum vobis, pro vestra sapientia, Quirites habenda est ratio diligenter. Nam & publicani, homines & honestissimi, & ornatissimi, suas rationes & copias in illam provinciam contulerunt, quorum ipsorum per se res, & fortuna, vobis cura esse debent. Etenim si vectigalia, nervos esse Reip. semper duximus: eum certè ordinem, qui exercet illa, firmaver-*

momentum caterorum ordinum rectè esse dicemus.

* Deinde ceteris ex ordinibus homines gnavi, & industrii partim in Asia negotiantur, quibus vos absentibus consulere debetis: partim suas, & suorum in eas provincias pecunias magnas collocatas habent. Erit igitur humanitatis vestra, magnum eorum civium numerum calamitate prohibere: sapientia, videre, multorum civium calamitatem à Reip. sejunctam esse non posse. Etenim illud primum parvi refert, vos publicanis amissa vectigalia postea victoriâ recuperare. Neque enim iisdem redimendi facultas erit propter calamitatem, neque aliis voluntas, propter timorem. * Deinde quod nos eadem Asia, atque idem iste Mithridates initio belli Asiatici, docuit, id quod certè calamitate docti memoria retinere debemus. Natum, quum in Asia res magnas permulti amiserunt, scimus, Roma, solutione impedita, fidem concidisse, Non enim possunt una in civitate multirem, atque fortunas amittere, non plureis secum in eandem calamitatem trahant. A quo periculo prohibete rem publ. & mihi credite, id quod ipsi videtis, hæc fides, atque hæc ratio pecuniarum, quæ Roma, quæ in foro versatur, implicita est cum illis pecuniis Asiaticis, & coheret: ruere illa non possunt, ut hæc non eodem labefactata motu concidant. Quare videte, num dubitandum vobis sit, omni studio ad id bellum incumbere, in quo gloria nominis vestri, salus sociorum, vectigalia maxima, fortuna plurimorum civium cum Republ. defenduntur. * Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine paucam dicam. Potest enim hoc dici, belli genus esse ita necessarium, ut sit gerendum, non esse ita Magnum, ut sit pertimescendum. In quo maxime

18.

19.

20.

- maximè laborandum est, ne fortè à vobis, quæ diligenti-
 simè providenda sunt, contemnenda esse vi-
 deantur. Atque, ut omnes intelligant, me L. Lucullo
 tantum impertiri laudis, quantum forti viro, & sa-
 pientissimo homini & magno imperatori debeat: dico
 ejus adventu maximas Mithridatis copias om-
 nibus rebus ornatas atque instructas, esse deletas: ur-
 bëmque Asia clarissimam, nobisque amicissimam
 Cyzicenorum, obsessam esse ab ipso rege, maxima mul-
 titudine, & oppugnatam vehementissimè, L. Lu-
 culli virtute, assiduitate, consilio, summis obsidio-
 21. nic periculis liberatam. * Ab eodem imperatore
 classem magnam, & ornatam, quæ ducibus Sertori-
 anis ad Italiam studio inflammato raperetur, supe-
 ratam esse, atque depressam: magnas hostium prete-
 rea copias multis præliis esse deletas, patefactumque
 nostris legionibus esse pontum, qui ante popul. Roman.
 ex omni aditu clausus esset: Sinopen, atque Amisum,
 quibus in oppidis erant domicilia regis, omnibus re-
 bus ornata, atque referta, ceterasque urbes Ponti &
 Cappadociae permultas, uno aditu, atque adventu
 esse captas: regem spoliatum regno patrio, atque avit-
 to, ad alios se reges, atque alias gentes supplicem con-
 tulisse: atque hæc omnia salvis populi Romani sociis,
 atque integris vectigalibus esse gesta. Satis, opinor,
 hoc esse laudis: atque ita reputo, ut hæc vos intelligen-
 tis, à nullo istorum, qui hinc obtrectant legi, atque cau-
 se, L. Lucillum similiter ex hoc loco esse laudatum.
 22. * Requiretur fortasse nunc, quemadmodum cum hæc
 ita sint, reliquum possit esse magnum bellum. Cogno-
 scite, Quirites, non enim sine causa queri videtur.
 Primum ex suo regno sic Mithridates profugit, ut ex
 eodem

eodem Ponto Medea illa quondam profugisse dicitur: quam prædicant in fuga, fratris sui membra in iis locis, quæ se parens persequeretur, dissipavisse, ut eorum collectio dispersa, mærorque patrius, celeritatem persequendi retardaret. Sic Mithridates fugiens, maximam vim auri, atque argenti, pulcherrimarumque rerum omnium, quas & à majoribus acceperat, & ipse bello superiore ex tota Asia direptas in suum regnum congesserat, in Ponto omnem reliquit.

Hac dum nostri colligunt omnia diligentius, rex ipse è mæribus fugit. Ita illum in persequendi studio mæror, høs latitia retardavit. * Hunc in illo timore, &

fuga Tigranes rex Armenius excepit: dissidentemque rebus suis confirmavit, & afflictum erexit, perditumque recreavit. Cujus in regnum posteaquam L.

Lucullus cum exercitu venit, plures etiam gentes contra Imperatorem nostrum concitate sunt. Erat enim metus injectus iis nationibus, quas nunquam populus Romanus neque læssendas bello, neque tentandas putavit: erat etiam alia gravis, atque vehemens opinio, quæ per animos gentium barbararum pervaserat, fani locupletissimi & religiosissimi diripiendæ causâ in eas oras nostrum exercitum esse adductum. Ita nationes multæ, atque magna novo quodam terrore ac metu concitabantur. Noster autem exercitus, etsi urbem ex Tigranis regno ceperat, & præliis usus erat secundis, tamen nimia longinquitate locorum, ac desiderio suorum commovebatur. * 23.

Hic jam plura non discant. Fuit enim illud extremum, ut ex us locis à militibus nostris reditus magis maturus, quam processus longior quæreretur. Mithridates autem & suam manum jam confirmarat, & eo-

rum,

- rum, qui se ex ejus regno collegerant, & magnis adventitiis multorum regum, & nationum copiis juvabatur. Hoc jam ferè sic fieri solere accepimus, ut regum afflictæ fortuna facile multorum opes alliciant ad misericordiam, maximèque eorum, qui aut reges sunt, aut vivunt in regno, quod regale iis nomen, magnum, & sanctum esse videatur. *
25. Itaque tantum victus efficere potuit, quantum incolumis nunquam est ausus optare. Nam quum se in regnum recepisset suum, non fuit eo contentus, quod ei præter spem acciderat, ut illam, posteaquam pulsus erat, terram unquam attingeret: sed in exercitum vestrum, clarum, atque victorem impetum fecit. Sinite hoc loco, Quirites
26. (sicut poeta solent, qui res Romanas scribunt) præterire me nostram calamitatem; quæ tanta fuit, ut eam ad aures L. Luculli non ex prælio nuntius, sed ex sermone rumor afferret. † Hic in ipso illo malo, gravissimæque belli offensione. L. Lucullas, qui tamen aliqua ex parte iis incommodis mederi fortasse potuisset, vestro jussu coactus, quod imperii diuturnitati modum statuendum veteri exemplo putavistis, partem militum, qui jam stipendiis confectis erant, dimisit; partem Glabrioni tradidit, Multa præterea consulto: sed ea vos conjectura perspicitis, quantum illud bellum futurum putetis, quod jungant reges potentissimi, renovent agitata nationes, suscipiant integra gentes, novus imperator vester accipiat vetere expulso exercitu. *
27. Satis mihi multa verba fecisse videor, quare hoc bellum esset genere ipso necessarium, magnitudine
28. periculosum. * Restat ut de imperatore ad id bellum deligendo, ac tantis rebus præficiendo dicendum esse videatur. Utinam, Quirites, virorum fortium, atque innocen-

innocentium copiam tantam haberetis, ut hac vobis deliberatio difficilis esset, quemnam potissimum tantis rebus, ac tanto bello proficiendum putaretis. Nunc verò quum sit unus Cn. Pompejus, qui non modo eorum hominum, qui nunc sunt, gloriam, sed etià antiquitatis memoriam virtute superarit, qua res est, qua cujusquam animum in hac causa dubium facere possit? * Ego enim sic existimo, in summo imperatore quatuor has res inesse oportere: scientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, fœlicitatem.

Quis igitur hoc homine scientior unquam aut fuit, aut esse debuit? qui è ludo, atque pueritia disciplina, bello maximo, atque acerrimis hostibus, ad patris exercitum, atque in militia disciplinam profectus est? qui extremâ pueritiâ miles fuit summi imperatoris? in eunte adolescentia maximi ipse exercitus Imperator? qui sapius cum hoste conflixit, quàm quisquam cum inimico concertavit? plura bella gessit, quàm ceteri legerunt? plureis provincias confecit, quàm alii concupiverunt? cujus adolescentia ad scientiam rei militaris non alienis praeceptis, sed suis imperiis: non offensionibus belli, sed victoriis: non stipendiis, sed triumphis est traducta? Quod denique genus belli esse potest, in quo illum non exercuerit fortuna Reip.? Civile, Africanum, Transalpinum, Hispaniense, mistum, ex civitatibus, atque ex bellicosissimis nationibus, servile, navale bellum, varia & diversa genera, & bellorum, & hostium, non solum gesta ab hoc uno, sed etiam confecta, nullam rem esse declarant, in usu militari positam, qua hujus viri scientiam fugere possit. * Jam verò virtuti Cn Pompeji 29.

qua

qua potest par oratio inveniri? quid est, quod quisquam aut dignum illo, aut vobis novum, aut cuiquam inaudium possit afferre? Non enim illa sunt sole virtutes imperatoria, qua vulgo existimantur, labor in negotiis, fortitudo in periculis, industria in agendo, celeritas in conficiendo, consilium in providendo: quae tanta sunt in hoc uno, quanta in omnibus reliquis Imperatoribus, quos aut vidimus, aut audivimus,

31. non fuerunt. * Testis est Italia, quam ille ipse victor, L. Sylla huius virtute, & consilio confessus est liberatam. Testis est Sicilia, quam multis undique cinctam periculis, non terrore belli, sed celeritate consilii explicavit. Testis est Africa, qua magnis oppressa hostium copiis, eorum ipsorum sanguine redundavit. Testis est Galbia, per quam legionibus nostris in Hispaniam iter, Gallorum interseccione patefactam est. Testis est Hispania, qua sapissime plurimos hostes ab hoc superatos, prostratosq; conspexit. Testis est iterum, & sapientius Italia, qua cum servili bello tetra, periculofoq; premeretur, ab hoc auxilium absente expetivit, quod bellum expectatione Pompei attenuatum atque immi-

32. nutum est, adventu sublatum, ac sepulsum. * Testis vero iam omnes ora, atque omnes exterae gentes ac nationes: denique maria omnia, tum universa, tum in singulis oris omnes sinus, atque portus. Quis enim toto mari locus per hos annos, aut tam firmum habuit praesidium, ut tutus esset, aut tam fuit abditus, ut lateret? Quis navigavit, qui non se aut mortis, aut servitutis periculo committeret, quum aut hyeme, aut referto praedonum mari navigaret? Hoc tantum bellum, tam turpe tam vetus, tam late divisum, atque dispersum, quis nunquam arbitraretur aut ab omnibus Im-

perate-

peratoribus uno anno, aut omnibus annis ab uno im-
 peratore confici posse? * Quam provinciam tenuistis 33.
 à prædonibus liberam per hosce annos? quod vectigal
 vobis tutum fuit? quem socium defendistis? cui præ-
 sidio classibus vestris fuistis? quam multas existimatis
 insulas esse desertas? quam multas aut metru relictas,
 aut à prædonibus captas urbes esse sociorum? sed quid
 ego longinqua commemoro? Fuit hoc quondam, fuit
 proprium popul. Romani, longè à domo bellare, & pro-
 pugnaculis imperii sociorum fortunas, non sua tecta
 defendere. Sociis vestris ego mare clausum per hosce
 annos dicam fuisse? quum exercitus nostri Brundisio
 nunquam nisi summa hyeme, transmiserint? Quid ad
 nos cum ab exteris nationibus venirent, captos querar,
 quum legati popul. Rom. redempti sint à mercatoribus
 tutum mare non fuisse dicam, quum duodecim secures
 in prædonum potestatem pervenerint? * Quid aut Co- 33.
 lophonem, aut Samum nobilissimas urbes, innumera-
 bilesque alias, captas esse commemorem, cum vestros
 portus, atque eos portus, quibus vitam & spiritum du-
 citis, in prædonum fuisse potestate sciatis? An verò igno-
 ratis, portum Bajæ celeberrimum, atque plenissimam
 navium, inspectante Prætorè, à prædonibus esse direptam?
 Ex Miseno autem, ejus ipsius liberos, qui cum prædoni-
 bus antea ibi bellum gesserat, à prædonibus esse subla-
 tos? Nam quid ego Hostiense incommodum, atque illam
 labem, atque ignominiam reip. querar, quum, propè in-
 spectantibus vobis, classis ea, cui Consul pop. R. præpositus
 esset, à prædonibus capta, atque oppressa est; Prò dij imor-
 tales! tantamne unius hominis incredibilis ac Divina
 virtus tam brevi tempore lacè afferre reip. potuit; ut
 vos, qui modo ante ostium Tyberinum classem hostium vide-
 batis.

34. *batis, ibi nunc nullam inter Oceani ostium praeonum
 navem esse audiatis? * Atque haec qua celeritate gesta
 sint, quamquam videtis, tamen à me in dicendo pra-
 tereunda non sunt. Quis enim unquam, aut obeundi
 negotii, aut consequendi quaestus studio, tam brevi tem-
 pore, tot loca adire, tantos cursus conficere potuit,
 quam celeriter Cn. Pompejo duce belli impetus navi-
 gavit, qui Siciliam adiit, Africam exploravit: inde
 Sardiniam cum classe venit nondum tempestivo ad
 navigandum mari: atque haec tria frumentaria sub-
 sidia Reipubl. firmissimis praesidiis, classibusque munivit.*
35. ** Inde, se quum in Italia recepisset, duabus Hispaniis,
 in Gallia Cisalpina praesidiis, ac navibus confirmata,
 missis item in ora Illyrici maris, et in Achaiam, om-
 nemque Graeciam navibus, Italia duo maria maximis
 classibus, firmissimisque praesidiis adornavit: ipse autem,
 ut à Brundisio profectus est, unde quinquagesimo die
 totam ad imperium pop. Romani Ciliciam adunxit:
 omnes, qui ubique praedones fuerunt, partim capti, in-
 terfectique sunt, partim unius huius imperio, ac potestate
 se dediderunt. Idem Cretensisibus, cum ad eum usque in
 Pamphiliam legatos, deprecatoresque misissent, spem de-
 ditionis non ademit, obsidesque imperavit. Ita tantum
 bellum, tam diuturnum, tam longè lateque dispersum,
 quo bello omnes gentes, ac nationes premebantur, Cn.
 Pompejus extrema hyeme apparavit, ineunte vere su-
 scepit, media astate confecit. * Est haec Divina, atque in-
 credibilis virtus imperatoris. Quid caetera, quas paulo
 ante commemorare ceperam, quanta, atque quam multa
 sunt? non enim solum bellandi virtus in summo atque
 perfecto imperatore quaerenda est: sed multa sunt artes
 omnia, huius administra, comitesque virtutis. Ac pri-*

mium quantâ innocentia debent esse Imperatores !
 quanta deinde omnibus in rebus temperantia ! quanta
 fide ! quanta facilitate ! quanto ingenio ! quanta hu-
 manitate ! Quae breviter, qualia sint in Cn. Pompejo,
 consideremus : summa enim sunt omnia, Quirites : sed
 ea magis ex aliorum contentione, quam ipsa per sese
 cognosci, atque intelligi possunt. * Quem enim possu-
 mus imperatorem aliquo in numero putare, cujus in 37.
 exercitu veneant centuriatus, atque venierint ? quid
 hunc hominem magnum, aut amplum de Reipubl. cog-
 itare, qui pecuniam ex erario de promptam ad bellum
 administrandum, aut propter cupiditatem provincia
 magistratibus diviserit, aut propter avaritiam Roma
 in questu reliquerit ? vestra admiratio facit, Qui-
 rites, ut agnoscere videamini, qui haec fecerint. Ego au-
 tem neminem nomino : quare irasci mihi nemo poterit,
 nisi qui antè de se voluerit confiteri. Itaque propter
 hanc avaritiam imperatorum, quantas calamitates,
 quocunque ventum sit, nostri exercitus ferant, quis
 ignorat ? * Itinera, quae per hosce annos in Italia per 38.
 agros, atque oppida civium Rom. nostri imperatores fe-
 cerant, recordamini : tum facilius statuetis, quid apud
 exterâs nationes fieri existimetis. Utrum plures arbi-
 tramini per hosce annos, militum vestrorum armis, ho-
 stium urbes, an hybernâs, sociorum civitates esse dele-
 tas ? Neque enim potest exercitus is continere Im-
 perator, qui seipsum non continet : neque severus esse in
 iudicando, qui alios in se severos esse iudices non vult.
 * Hic miramur, hunc hominem tantum excellere ca- 39.
 teris, cujus legiones sic in Asiam pervenerunt, ut non
 modo manus tanti exercitus, sed ne vestigium quidem
 unquam pacato noensse dicatur ? Jam verò, quemad-
 modum

- modum milites hybernent, quotidie sermones, ac literae perferuntur: non modo ut sumptum faciat in militem, nemini vis affertur: sed ne cupienti quidem cuiquam permittitur: hyemis enim, non avaritia per fugium majores nostri in sociorum atque amicorum tectis esse voluerunt. *
40. Age verò ceteris in rebus quali sit temperantia, considerate. Unde illam tantam celeritatem & tam incredibilem cursum initum putatis? non enim illum eximia vis remigum aut ars inaudita quaedam gubernandi, aut venti aliqui novi, tam celeriter in ultimas terras pertuberunt: haeres, qua ceteros remorari solent, non retardarunt. Non avaritia ab instituto cursu ad praedam aliquam revocavit, non libido ad voluptatem, non amenitas ad delectationem, non nobilitas urbis ad cognitionem, non denique labor ipse ad quietem: postremo signa, & tabulas, ceteraque ornamenta Graecorum oppidorum, qua ceteri tollenda esse arbitrantur, ea sibi ille ne visenda quidem existimavit. *
41. Itaque omnes quidem nunc in his locis Pompejum, sicut aliquem non ex hac urbe missum, sed de caelo lapsum intuentur: nunc denique incipiunt credere, fuisse homines Romanos. hanc quondam abstinentiam: quod jam nationibus exteris incredibile, ac falso memoria proditum videbatur. Nunc imperii nostri splendor illis gentibus lucet: nunc intelligunt, non sine causa majores suos esse, cum hac temperantia magistratus habebamus, servire popul. Roman. quam imperare aliis maluisse. Jam verò ita faciles aditus ad eum privatorum, ita libera querimonia de aliorum injuriis esse dicuntur, ut is, qui dignitate principibus excellit, facilitate par infimis esse videatur. *
42. Jam quantum consilio,

lio, quantam dicendi gravitate, & copia valeat, in quo ipso in est quadam dignitas imperatoria, vos, Quirites, hoc ipso in loco saepe cognostis. Fidem vero ejus inter socios quantam existimari putatis, quam hostes omnium gentium sanctissimam esse judicaverint? Humanitate jam tanta est, ut difficile dictu sit, utrum hostes magis virtutem ejus pugnantes timuerint, an mansuetudinem victi dilexerint. Et quisquam dubitabit, quin huic tantum bellum hoc transmissendum sit, qui ad omnia nostra memoria bella conficienda, Divino quodam consilio natus esse videatur? * Et quoniam auctoritas multum quoque in bellis administrandis atque imperio militari valet, certe nemini dubium est, quin ea in re ille idem ipse imperator plurimum possit. Vehementer autem pertinere ad bella administranda, quid hostes, quid socii de imperatoribus vestris existiment, quis ignorat? cum sciamus, homines in tantis rebus, ut aut contemnant, aut metuant, aut oderint, aut ament, opinione non minus fama, quam aliqua certa ratione commoveri. Quod igitur nomen unquam in orbe terrarum clarius fuit? cujus res gesta pares? de quo homine vos, id quod maxime facit auctoritatem, tanta, & tam preclara judicia fecistis? * An vero usquam ullam esse oram tam desertam putatis, quo non illius diei fama pervaserit, cum universus populus Rom. referto foro, repletisque omnibus templis, ex quibus hic locus conspici potest, unum sibi ad commune omnium gentium bellum Cn. Pompejum imperatorem depoposcit? Itaque, ut plura non dicam, neque aliorum exemplis confirmem, quantum hujus auctoritas valeat in bello: ab eodem Cn. Pom-

43.

44.

pejo omnium rerum egregiarum exempla sumantur :
 qui quo die à vobis maritimo bello præpositus est
 imperator , tanta repente vilitas innoxa ex summa
 inopia , & caritate rei frumentaria consecuta est ,
 unius spe & nomine , quantam vix ex summa uber-
 45. tate agrorum diuturna pax efficere potuisset. * Jam
 verò accepta in Ponto calamitate , ex eo prælio , de quo
 vos paulo antè invitus admonui , cum socii pertimui-
 sent hostium opes , animique crevissent : cum satis fir-
 mum præsidium provincia non haberet , amisissetis
 Asiam , Quirites , nisi ipsum id temporis Divinitus
 Cn. Pompejum ad eas regiones fortuna populi Romani
 attulisset. Hujus adventus , & Mitridatem insolita
 inflammatum victoria continuit , & Tigranem ma-
 gnis copiis minitantem Asia retardavit. Et quisquam
 dubitabit quid virtute perfecturus sit , qui tantum
 authoritate perfecit ? aut quam facile imperio , at-
 que exercitu socios , & vectigalia conservaturus sit ,
 49. qui ipso nomine , ac rumore defenderit ? * Age verò ,
 illa res quantam declarat ejusdem hominis apud ho-
 stes populi Romani authoritatem , quod ex locis tam
 longinquis , tamque diversis , tam brevi tempore om-
 nes unà huic se dediderunt ? quod Cretensum legati ,
 cum in eorum insula noster imperator , exercitusque
 esset , ad Cn. Pompejum in ultimas propè terras ve-
 nerunt , eique se omnes Cretensum civitates dedere
 velle dixerunt ? Quid ? idem ipse Mithridates , nonne
 ad eundem Cn. Pompejum legatum usque in Hispa-
 niam misit : eumque Pompejus legatum semper judica-
 vit : ii , quibus semper erat molestum , ad eum potissi-
 mum esse missum , speculatorem , quam legatum ju-
 dicare maluerunt ? Potestis igitur jam constituere ,
 Quiri-

Quirites, hanc auctoritatem multis postea rebus ge-
 stis, magnisque vestris iudiciis amplificatam, quan-
 tum apud illos reges, quantum apud exterarum nationes
 valituram esse existimetis. * Reliquum est, ut de fe-
 licitate, quam prestare de seipso nemo potest, memi- 47.
 nisse, & commemorare de altero possumus, sicut aequum
 est homini, de potestate Deorum, timide, & pauca di-
 camus. Ego enim sic existimo: Maximo, Marcello,
 Scipioni, Mario, & ceteris magnis imperatoribus,
 non solum propter virtutem, sed etiam propter fortu-
 nam, sapius imperia mandata, atque exercitus esse
 commissos, fuit enim profecto quibusdam summis viris
 quadam ad amplitudinem, & gloriam, & ad res ma-
 gnas bene gerendas Divinitus adjuncta fortuna. De
 huius autem hominis felicitate, quo de nunc agimus,
 hac utar moderatione dicendi, non ut in illius pote-
 state fortunam positam esse dicam, sed ut praterita
 meminisse, reliqua sperare videamur, ne aut invisa
 diis immortalibus nostra oratio, aut ingrata esse vi-
 deatur. * Itaque non sum predicaturus, Quirites, 48.
 quantas ille res domi, militięque, terrarumque, quan-
 tisque felicitate gesserit: ut ejus semper voluntatibus
 non modo cives assenserint, socii obtemperarint, hostes
 obedierint: sed etiam venti, tempestatesque obsecun-
 darint. Hoc brevissime dicam, neminem unquam
 tam impudentem fuisse, qui à diis immortalibus tot,
 & tantas res tacitus auderet optare, quot, & quantas
 Dii immortales ad En. Pompejum detulerunt. Quod
 ut illi proprium, ac perpetuum sit, Quirites, cum
 communis salutis, atque imperii, tum ipsius hominis
 causa (sicuti facitis) velle & optare debetis. * Quare 49.
 cum & bellum ita necessarium sit, ut negligi non possit:

- ita magnum, ut accuratissime sit administrandum: & cum ei imperatorem praeficere possitis, in quo sit eximia belli scientia, singularis virtus, clarissima authoritas, egregia fortuna: dubitabitis, Quirites, quin hoc tantum boni, quod à diis immortalibus oblatum, & datum est, in rempubl. conservandam, atque amplificandam conferatis? *
50. Quod si Rome Cn. Pompejus privatus esset hoc tempore: tamen ad tantum bellum is erat deligendus, atque mittendus. Nunc cum ad ceteras summas utilitates hac quoque opportunitas adjungatur, ut in iis ipsis locis adsit, & habeat exercitum, ut ab iis, qui habent, accipere statim possit, quid expectamus? aut cur non, ducibus diis immortalibus, eidem, cui cetera summa cum salute Reipubl. commissa sunt, hoc quoque bellum regium committimus? *
51. At enim vir clarissimus, Reip. & vestris beneficiis amplissimis affectus, Q. Catulus: itemque summis ornamentis honoris, fortunae, virtutis, ingenii praeditus, Q. Hortensius, ab hac ratione dissentiunt: Quorum ego auctoritatem apud vos multis locis plurimum valuisse, & valere oportere confiteor: sed in hac causa, tametsi cognoscitis auctoritates contrarias fortissimorum virorum, & clarissimorum, tamen omissis auctoritatibus, ipsa re, & ratione exquirere possumus veritatem. Atque hoc facilius, quod ea omnia, quae adhuc à me dicta sunt, videm isti vera esse concedunt, & necessarium bellum esse, & magnum, & in uno
52. Cn. Pompejo summa esse omnia. * Quid igitur ait Hortensius? si uni omnia tribuenda sunt, unum dignissimum esse Pompejum: sed ad unum tamen omnia deferre non oportere. Obsolevit jam ista oratio, re multo

multò magis quàm verbis, refutata. Nam tu idem. Q. Hortensi, multa, pro tua summa copia, ac singulari facultate dicendi, & in senatu contra virum fortem A. Gabinium graviter ornatè que dixisti, quum is de uno imperatore contra predones constituendo legem promulgasset: & ex hoc ipso loco permulta idem contra legem verba fecisti. * Quid tæm? per Deos immortales, 53. si plus apud pop. Rom, authoritas tua, quàm ipsius pop. Rom, salus & vera causa valuisset, hodie hanc gloriã, atq; hoc orbis terra imperium teneremus? An tibi tum imperium esse hoc videbatur, quum populi R. Legati, Prætores, Questoresq; capiebantur? quum ex omnibus provinciis comæatu & privato, & publico prohibebamur? quum ita clausa erant nobis omnia maria, ut neque privatam rem maritimam, neque publicam iam obire possemus? * Qua civitas antea unquam fuit, non 54. dico Atheniensium, quæ satis latè quondam mare tenuisse dicitur: non Carthaginensium, qui permultum classe, maritimisq; rebus valuerunt: non Rhodiorum, quorum usque ad nostram memoriã disciplina navalis & gloria remansit: qua civitas antea unquam tam tenuis, qua tam parva insula fuit, qua non portus suos, & agros, & aliquam partem regionis, atque ora maritima per se ipsa defenderet? At hercle aliquot annos, continuos ante legem Gabiniam ille populus R. cuius usque ad nostram memoriã, nomen invictum navali- bus pugnis permanserat: magna, ac multò maxima parte non modo utilitatis, sed dignitatis, atque imperii, ceruit. * Nos, quorum majores Antiochum regem clas- 56. se, Persenque superârunt, omnibus navalibus pugnis Carthaginenses, homines in maritimis rebus exercitissimos, pacatissimosque vicerunt: ii nullo in loco jam

prædonibus pares esse poteramus : nos quoque, qui ante
 non modo Italiam tutam habebamus, sed omnes
 socios in ultimis oris auctoritate nostri imperii salvos
 præstare poteramus, tum, cum insula Delos tam pro-
 cul à nobis in Aegeo mari posita, quò omnes undique
 cum mercibus, atque oneribus commeabant, referta
 divitiis, parva, sine muro, nihil timebat : idem non
 modo provincis, atque oris Italiae maritimis, ac por-
 tibus nostris, sed etiam Appia jam via carebamus.
 Et his temporibus non pudebat magistratus populi
 Rom. in hunc ipsum locum ascendere, cum eum vo-
 bis majores vestri exuvii nauticis, classium spoliis or-
 natum reliquissent. * Bono te animo tum, Q. Hor-
 tensi, populus Roman., & ceteros, qui erant in eadem
 sententia, dicere existimavit, quæ sentiebatis : sed ta-
 men in salute communi idem populus Romanus dolori
 suo maluit, quàm auctoritati vestræ obtemperare. Ita-
 que una lex, unus vir, unus annus, non modo nos illa
 miseria, ac turpitudine liberavit ; sed etiam effecit, ut
 aliquando verè videremur omnibus gentibus ac na-
 tionibus terra, marique imperare, * Quò mihi etiam
 indignius videtur obtrectatum esse adhuc, Gabinio
 dicam, an Pompejo, an utrique? (id quod est verius)
 ne legaretur A. Gabinus Cn. Pompejo expetenti, ac
 postulanti. Utrum ille, qui postulat legatum ad tan-
 tum bellum, quem velit, idoneus non est, qui impetret,
 cum ceteri ad expilandos socios, diripiendâsq, provin-
 cias, quos voluerunt, legatos eduxerint : an ipse, cujus
 lege salus, ac dignitas populo Rom. atque omnibus
 gentibus constituta est, expers esse debet gloriæ ejus
 imperatoris, atque ejus exercitus, qui consilio ipsius,
 atque periculo est constitutus? * An Cn. Falcidius,
 Q.

Q. Metellus, Q. Caelius Latinienſis, Cn. Lentulus, quos omneis honoris cauſa nomino, cum Tribuni pleb. fuiſſent: anno proximo legati eſſe potuerunt: in hoc uno Gabinio ſunt tam diligentes, qui in hoc bello, quod lege Gabinia geritur, in hoc imperatore, atque exercitu, quem per ſe ipſe conſtituit, etiam præcipuo jure eſſe deberet? De quo legando ſpero Conſules ad Senatum relatuſuros, qui ſi dubitabunt, aut gravabuntur, ego me profiteor relaturum: neque me impedit cujuſquam, Quirites, inimicum edictum, quò minus, fretus vobis, veſtrum juſ, beneficiũque defendam: neque præter interceſſionem, quicquam audiam: De qua (ut arbitror) iſti ipſi, qui minantur, etiam atque etiam, quid liceat, conſiderabunt. Mea quidem ſententia, Quirites, unus A. Gabinus, belli maritimi, rerũque geſtarum author, comes Cn. Pompejo aſcribitur, propterea quòd alter uni id bellum ſuſcipiendum veſtris ſuffragiis detulit: alter delatum, ſuſceptũque confecit. * Reliquum eſt, ut de Q. Catuli authoritate, & ſententia dicendum eſſe videatur. Qui cum ex vobis quereret, ſi in uno Cn. Pompejo omnia poneretis, ſi quid de eo factum eſſet: in quo ſpem eſſetis habituri: accepit magnum ſue virtutis fructum, ac dignitatis, cum omnes propè una voce, in eo ipſo vos ſpem habituros eſſe dixiſtis. Etenim talis eſt vir, ut nulla res tanta ſit, ac tam difficilis, quam ille non & conſilio regere, & integritate tueri, & virtute conſiſcere poſſit, Sed in hoc ipſo ab eo vehementiſſime diſſentio, quòd, quò minus certa eſt hominum, ac vniũ diuturna vita, hoc magis Reſpubl. du n per Deos immortales licet, frui debet ſummi hominis vita, atque virtute. * At enim, inquit, nihil novi fiat contra exem

59.

60.

pl.

pla, atque instituta majorum. Non dico hoc loco, majores nostros semper in pace, consuetudini, in bello, utilitati paruisse: semper ad novos casus temporum, novorum cōsiliorum rationes accomodasse: non dicam, duo bella maxima, Punicum, & Hispaniense ab uno Imperatore esse confecta, duas urbes potentissimas, que huic imperio maximè minabantur, Carthaginem, atque Numantiam, ab eodem Scipione esse deletas: non commemorabo, nuper ita vobis, patribusque vestris esse visum, ut in uno C. Mario spes imperii poneretur, ut idem cum Jugurtha, idem cum Cimbris, idem cum Theutonibus bellum administraret. * In ipso Cn. Pompejo, in quo novi constitui nihil vult, Q. Catulus, quam multo sint nova, summæque Catuli voluntate constituta, recordamini. Quid enim tam novum, quam adolescentulum, privatam, exercitum difficili Reip. tempore conficere? confecit: huic præesse? præfuit: rem optime ductu suo gerere? gessit. Quid tam præter consuetudinem, quam homini per adolescenti, cujus à Senatorio gradu ætas longè abesset, imperium, atque exercitum dari? Siciliam permitti, atque Africam, bellumque in ea administrandum? fuit in his provinciis singulari innocentia, gravitate, virtute: bellum in Africa maximum confecit, victorem exercitum deportavit. Quid vero tam inauditum, quàm equitem Rom. triumphare? at eam quoque rem populus Rom. non modò vidit, sed etiam studio omni visendam putavit. * Quid tam inusitatum, quam ut, cum duo consules clarissimi, fortissimiq; essent, eque Rom. ad bellum maximum formidolosissimumq; pro consule miseretur? missus est. Quo quidem tempore, cum esset non nemo in senatu qui diceret, non oportere mitti homi-

hominem privatum pro consule, L. Philippus dixisse dicitur, non se illum sua sententia pro consule sed pro consulibus mittere. Tanta in eo reip. bene gerenda spes constitnebatur, ut duorum consulum manus unius adolescentis virtuti committeretur. Quid tam singulare, quam ut ex senatus consulto legibus solutus, consul ante fieret, quam ullum alium magistratum per leges capere licuisset? quid tam incredibile, quam ut iterum eques Romanus ex senatus consulto triumpharet? quae in omnibus hominibus nova, post hominum memoriam constituta sunt, ea tam multa non sunt, quam haec, quae in hoc uno homine vidimus. * Atq; haec tot exempla, tanta ac tam nova profecta sunt in eundem hominem à Q. Catulo, atque à ceterorum ejusdem dignitatis, amplissimorum hominum autoritate. Quare videant, ne fit periniquum, & non ferendum, illorum autoritatē de Cn. Pompeji dignitate à vobis comprobata semper esse: vestrum ab illis de eodem homine judicium, populi que Rom. autoritatem improbari: praesertim cum jam suo jure populus Rom. in hoc homine suam autoritatem, vel contra omnes, qui dissentiunt, possit defendere: propterea quod istis reclamantibus, vos unum illum ex omnibus delegistis, quem bello praedonum praepoheretis. * Hoc si vos temere fecistis & Reip. parum consulistis: rectè isti studia vestra suis consiliis regere conantur. Sin autem vos plus tunc in Rep. vidistis: vos, his repugnantibus, per vosmetipsos dignitatem huic imperio, salutem orbi terrarum attulistis, aliquando isti principes, & sibi, & ceteris, populi Romani universi autoritati parendum esse fateantur, Atque in hoc bello Asiatico, & regio, non solum militaris illa virtus, quae est in Cn. Pompejo

63.

64.

singu-

- singularis, sed alia quoque virtutes animi multa, & magna requiruntur. * Difficile est in Asia, Cilicia, Syria, regnisque exterarum nationum ita versari vestrum Imperatorem, ut nihil aliud, quam de hoste, ac laude cogitet. Deinde etiam, si qui sunt pudore ac temperantia moderatiores, tamen eos tales, propter multitudinem cupidorum hominum nemo arbitrat. Difficile est dictu, Quirites, quanto odio sumus apud exterarum nationes, propter eorum, quos ad eas hoc anno cum imperio misimus, injurias, ac libidines. Quod enim sanum putatis, in illis terris, nostris magistratibus religiosum, quam civitatem sanctam, quam domum satis clausam, ac mu itam fuisse? urbes iam locupletes, ac copiose requiruntur, quibus causa belli propter diripiendi cupiditatem inferatur. * Libenter haec coram cum Q. Catulo, & Q. Hortensio disputarem, summis, & clarissimis viris. Noverunt enim sociorum vulnera: vident eorum calamitates, querimonias audiunt. Pro sociis vos contra hostes exercitum mittere putatis, an hostium simulatione, contra socios, atque amicos? qua civitas est in Asia, qua non modo unius imperatoris aut legati, sed unius tribuni militum anixos, ac spiritus capere possit? Quare, etiamsi quem habetis, qui collatis signis, exercitus regios superare posse videatur: tamen, nisi erit idem, qui se à pecuniis sociorum, qui ab eorum conjugibus, ac liberis, qui ab auro, gazaque regia manus, oculos, animum cohibere possit, non erit idoneus, qui ad bellum Asiaticum, regnumque mittatur. * Ecquam putatis civitatem, pacatam fuisse, qua locuples sit? ecquam esse locupletem, qua istis pacata esse videatur? Ora maritima, Quirites, Cn. Pompejum non solum propter rei militaris gloriam,

gloriam, sed etiam propter animi continentiam requisivit. Videbat enim populus Romanus non locupletari quotannis pecunia publica, præter paucos, neque eos quicquam aliud assequi classium nomine, nisi ut detrimentis accipiendis, majori affici turpitudine viderentur. Nunc, qua cupiditate homines in provincias, quibus jacturis, quibus conditionibus proficiunt, ignorant videlicet isti, qui ad unum deferenda esse omnia non arbitrantur: quasi verò Cn. Pompejum non cum suis virtutibus, tum etiam alienis virtus magnam esse videamus. * Quare nolite dubitare, quin huic 68. uni credatis omnia, qui inter annos tot unus inventus sit, quem socii in urbes suas cum exercitu venisse gaudeant. Quod si auctoritatibus hanc causam, Quirites confirmandam putatis: est vobis auctor vir bellorum omnium, maximarumque rerum peritissimus, P. Servilius: cujus tanta res gesta terra, marique extiterunt ut, quum de bello deliberetis, auctor vobis gravior esse nemo debeat: Est C. Curio summis vestris beneficiis, maximisque rebus gestis, summo ingenio, et prudentia praeclitus: Est Cn. Lentulus in quo omnes, pro amplissimis vestris honoribus, summum consilium, summam gravitatem esse cognoscitis: Est C. Cassius, integritate, virtute, constantia singulari. Quare videte, num horum auctoritatibus, illorum orationi, qui dissentiunt, respondere posse videamur. * Quae cum 69. ita sint. C. Manili, primum istam tuam et legem et voluntatem, et sententiam laudo, vehementissimeque comprobo. Deinde te hortor, ut auctore populus Romanus maneat in sententia, neve cujusquam vim, aut minas pertimescas. Primum in te satis esse animi, constantiaque arbitror. Deinde, quum tantam multitudinem

- cum tanto studio adesse videamus, quantam non iterum in eodem homine proficiendo vidimus, quid est, quod de re, aut de proficiendi facultate dubitemus? Ego autem quidquid in me est studii, laboris, consilii ingenii, quidquid hoc beneficio populi R. atque hac potestate praetoria, quicquid auctoritate, fide, constantia possum, id omne ad hanc rem conficiendam tibi & pop.
70. Rom. polliceor, & defero. * Testorque omnes Deos, & eos maxime, qui huic loco, temploque praesident, qui omnium mentes eorum, qui ad Remp. adeunt, maxime perspiciunt, me hoc neque rogatu facere cuiusquam, neque quo Cn. Pompeji gratiam mihi per hanc causam conciliari putem, neque quo mihi ex cuiusquam amplitudine, aut praesidia periculis, aut adjuvamenta honoribus queram: propterea quod pericula facile, ut hominem prestare oportet, innocentiam tecti pellemus: honores autem neque ab uno, neque ex hoc loco, sed eadem nostra illa laboriosissima ratione vita, si
71. vestra voluntas feret, consequemur. * Quamobrem, quicquid in hac causa mihi susceptum est, Quirites, id omne me Reip. causa suscepisse confirmo, tantumque abest, ut aliquam bonam gratiam mihi quesissa videar, ut multas etiam simultates, partim obscuras, partim apertas intelligam, mihi non necessarias, vobis non inutiles, suscepisse. Sed ego me hoc honore prae ditum tantis vestris beneficiis affectum, statui, Quirites, vestram voluntatem & Reip. dignitatem, & salutem provinciarum, atque sociorum, meis omnibus commodis, & rationibus praeferre oportere.

F I N I S.